

HALÁL ÉS HAZUGSÁG

(Halhatatlanságunk elvesztéséről)

VARGA ZOLTÁN

„Lelkiileg semmi sem fordult el siralmasabban, mint a mai világvárosi ember viszonya a halálhoz. Amit illik nagyon titkolni, mert kínos magánügy, a legszűkebb családdé (ha van), mint egy eltussolt milliós sikkasztás vagy kiskorúak megbecstelenítése. Halottat évszámra nem látunk, sokszor temetést sem. S ha látunk, ott is holmi szeméremértésként vágják szemünk közé a halált, hamvasztásokon úgy tüntetik el az áldozatot — vagy inkább a tettest? — sietősen, simán gépesítve, ahogy rendőrök szokták kilopni titkos hátsó ajtón egy tömeggyilkost a felbőszült lincselők elől.

Régen vérségi, sógorsági, közeli és távoli rokon, barát, kolléga, volt haragos napokig álldogált, üldögélt, kávézott, kalácsot morzsolt, kortyolgatott a halldokló ágyánál, jöttek, mentek körülötte, s minél számosabb a búcsúzó, annál ünnepebb az elköltözés, a távozót nem tartóztatták szemforgatón hazudozva, csak másképp viselkedtek megnőtt méltósága előtt, a távozó nem rimánkodta magát vissza az életbe, tréfált, szivarozott, rendelkezett, esetleg meghallgatta egy-két kedvenc versét, mert a legutolsó napokban elhagyták borzalmas fájdalmai. Aztán kivitték a házból, s végighaladtak vele utcákon s tereken át a temetőbe; aki látta útközt a menetet, keresztvetéssel, kalapemeléssel, főhajtással tisztelgett az ismeretlennek, akadt, aki csak a koporsószövegéből jött rá, hogy ismerőst visznek . . .”

Cs. Szabó László remek görögtárgyú esszéjét (*Nagyvilág*, 1982. III.), A Nagy Szűz gyermekeit olvasva bukkanok a fenti sorokra. Igen, így van, helyeselek egyetértéssel. Ugyanakkor bizonyos ellenérzés is feltámad bennem. Lényegét tekintve két forrásból fakadóan is.

Közülük az egyik inkább érzelmi természetű, „ösztönösnek” is mondható talán. Valójában azzal kapcsolatos, hogy „eredendően” viszolygok mindennemű szertartástól, ceremóniától, „cinkusztól” — végső fokon minden fajtájától a képmutatásnak. Mert ha közvetlenül nem is túlságosan, hallomásból, de még inkább olvasmányaimból, nagyon is jól ismerem (is-

merni vélem?) a paraszti-patriarchális halottsiratás mögött gyakorta megbúvó hipokrizist, az olyanféle jelenségeket, hogy a távozót régóta nyűgnek érző, sőt a vég bekövetkeztét örökségleső türelmetlenséggel váró hozzá tartozók a nyilvánosság előtt kötelességüknek érzik a fennhangon siratást, a vigasztalhatatlanság különböző, jobbára stilizált gesztusainak kíséretében. Tudva, hogy a közösség, vagy inkább a közönség, minden őszinteségtől függetlenül, ezt várja tőlük. Az a közösség vagy közönség, amely, akár őszinte ez a siratás, akár nem, egyik esetben sem maradt adós a „megszólással”. Akkor sem, ha a gyászoló nem erőltette meg magát túlságosan, nem adott bele „apait-anyait” a siratásba, ami természetesen a könnyhullatás keveslésére adott alkalmat, de persze akkor sem, ha a búcsúztató eleget tett a kívánalmaknak, mondván, hogy „most aztán siratja, bezzeg azelőtt...”. Igaz ugyan, hogy „nagyon szépen megsiratták”-féle elismerő reagálások szintén előfordultak. Ez azonban a lényegen mit sem változtat. Azon, hogy a kicsit talán nosztalgikus Cs. Szabó László-i kép akaratlanul is az érem másik oldalának felvillantására készlet, az árnyoldal láttatására. Némi késéssel ébresztve csak rá arra, ami szintén ismert már: hogy a halálhoz való „korszerű” viszony, a modern társadalomra jellemző mindent zökkenésméntesen olajozottá tenni kívánó igyekezet, ugyancsak nem mentes a hazugságoktól, főleg az önmagunknak valló hazudás elemeitől. Mert ha a halált jelentéktelenné törpítjük, tőlünk telhetően láthatatlanná tesszük, az is hazugság. Nem is minden veszélytől mentes.

A másik kínálkozó ellenvetés már inkább elméleti, s ennek megfelelően sokkal inkább racionális. Annak folytán, hogy Cs. Szabó „a mai világvárosi ember” halálhoz való viszonyáról szólva elferdülést emleget. Ebből ugyanis szinte magától értetődően az adódna, hogy a halálhoz való hagyományos viszony lenne „egyenes” vagy „természetes”. Annak megfelelően, hogy ítéleteinket az újról általában a múltéhoz viszonyítva hozzuk meg, minősítéseink mintáját a megszokott, a tradicionális jelenti. Holott ez fordítva is elképzelhető, olyképpen, hogy a jelenlegit, a nem régóta érvényben lévő, a még nem (egészen) megszokottat tartjuk „egyenesnek”, aminek tükrében aztán a múltbeli az „elferdült”, az látszik torzúnak. Felvázolható azonban olyan szemlélet is, amely szerint mind a kettő „egyenes”. Éppen csak más irányba mutató. Mind a kettő „helyénvaló” a maga nemében.

Mint ahogy mindkettő a maga korának megfelelője. Mindkettő egy meghatározott társadalom halálra vonatkozó ismeretével, úgy is mondhatnánk „halálideológiájával” áll összhangban. Tudatosan vagy „ösztönösen” megnyilvánulva. Amiért is modern viszolygásuk a halál körüli minden teátralizációtól, ideértve a hipokrizissal kapcsolatos, némileg talán túlzó általánosítást is, alighanem mégiscsak érthető valamiképpen. Hiszen éppenséggel az lenne furcsa, ha az effélet nem éreznénk üresnek. Ha nem éreznénk, hogy az elmúlt korok Cs. Szabó által is érzékeltetett

„meghittebb” viszonya a halálhoz, csakis valamilyen transzcendens élet- illetve haláliszemléettel összekapcsoltan, a halál utáni élet valamilyen formájába vetett hittel együtt látszik érthetőnek, indokoltnak, alkalmasint logikusnak is. Mivel búcsúzni csak attól lehet, aki távozik, elmegy — mert aki elmegy, valahová megy. De akit megszűnni látunk, attól hogyan búcsúzzunk? Hát még aki megszűnni készül. Teljes szembenézéssel, minden, a halálra vonatkozó illúziótól megfosztva, hogyan búcsúzzon? Még ha a megszűnés ténye, a tisztán logikai levezetés tükrében — s ezzel már Szókratész is tisztában volt — nem is látszik féltelmetesnek.

Pusztán egy komputer számára legalábbis nem.

*

Emberként azonban...

Főleg arra emlékeztetve, hogy az ember, attól kezdve, hogy ráébredt az elkerülhetetlen halál tényére, mindig is menekülni igyekezett ettől a szembenézéstől. Kezdetben még mintha még csak tudomást sem tett volna róla. Biológiai értelemben már maradéktalanul „beérkezett” lényként sem, meglehetősen hosszú ideig, azt követően, hogy testének és agyának mai fejlettségi fokát elérte.

Karl von den Steinen múlt századbeli német etnográfus könyvében legalábbis a következőket olvasom a braziliai bakairi indiánokról: „Az indián valamely rajta kívül álló gonosz csínyben keresi a halál okát. Ha csupa jó emberek volnának, nem lenne sem halál, sem betegség. Az életfolyamat természetes lefolyásáról nincs tudomása.” Aminnek kapcsán nem árt mindjárt megjegyezni, hogy a „csupa jó emberre” vonatkozó megállapítás itt még nem valamiféle felismert törvényszerűsége utal, olyasvalamire, amivel a Bibliában találkozunk, arra ti., hogy az ember gonoszságával, bűnösségével eljátszotta az örök életet. Itt ugyanis szó sincs még semmiféle általánosításról, ezen a szinten a „rosszak” még sosem mi vagyunk. Mert amint azt szintén von de Steinen könyvében olvashatjuk: „Minden rossz kívülről jön, a betegség és a halál is, amit idegen varázslók bocsátanak a többiekre.” Minden halál egyéni szerencsétlenség tehát, „malőr”, „pech”, ha éppen úgy tetszik. Amit, ha szerencsénk van, elkerülhetünk, s ami ellen védekezhetünk is, legeredményesebben olyképpen, hogy más, „jó” varázslókhoz fordulunk támogatásért. Hiába tapasztaljuk hát, hogy mindenki meghal... azaz, hogy valójában nem is ezt tapasztaljuk: sokkal inkább annyit csak, hogy sokan meghalnak. Meglehetősen szeszélyes „szórás” következtében. Meghalnak az öregek, igaz, csakihogy nemcsak ők halnak. Hanem a gyerekek is, az újszülöttek, legalább ugyanakkora számban. Mindenféle kórúak. Ugyanakkor pedig élők is maradnak mindig körülöttünk, minden korosztályból valók, még öregek is. Nem beszélve arról, hogy az öregedés folyamata nyilvánvalóan szintén rontás, varázslat. Úgy tetszik, az öregség szerepe annyi csak itt, hogy

aki sokáig él, bárhogy ügyeskedjen is, bámmilyen hatékony párfogókra találjon is, a rontás előbb-utóbb csak utoléri. Ennyiben, de csak ennyiben törvényszerűen. Természetes halál valójában nem is létezik. Mint ahogy nem létezik a „természetes” általában sem. Mivel minden az, még a csoda is, ami „természetes módon” a mindennapok részét képezi. Minden megtörténhet, s minden történés egyedi eset, tele van a világ csodákkal. Különféle átváltozásokkal is, amint az lépten-nyomon tapasztalható. Mert hát gondoljuk csak meg: eltűnik egy sün a csalitban, pár pillanat múlva pedig kirepül onnan egy madár. Miért ne lehetne ez a madár az előbbi sünnel azonos? Csak mert nem láthattuk az átváltozását? De hiszen ez elhanyagolható csekélység. „Bizonyítékul” itt még arra sincs szükség, hogy a sünt a bokorban hasztalanul keressük — nem is kezdjük keresni, miért keressénk. És ezen még csak csodálkozni sem kell különösebben. Legalábbis akkor nem, ha tisztában vagyunk vele, hogy az ellenőrzött tapasztalat, a kételkedés (hogy a kísérletezésről ne is beszéljünk), ilyen utólagos visszatérkintés tükrében legalábbis, döbbenetes lassúsággal látszik kezdetben szerephez jutni. Még a civilizáció meglehetősen magas fokán is. Cs. Szabó László említett írásában esik szó egy „nagyhírű görög bölcsről”, akinek tanítása szerint a nőknek kevesebb foguk van a férfiaknál. „Miért nem szólt rá egyszer a feleségére, hogy tátsa ki a száját?” — idézi Cs. Szabó erről szólva Bertrand Russellt is.

Mi sem természetesebb hát, mint hogy az ún. természeti vagy „vad” népek szintjén a halál nem csupán esetleges valami, hanem maga is átváltozás. Mint ahogy az élet is az. Hiszen az ősök, mármint a nemzetség vagy a törzs ősei, tudvalevőleg állatok voltak. Ugyanakkor azonban a halál egyedisége, minden egyes haláleset konkrét egyszeri mivolta nagyon is tapasztalatokon alapul. Azon a „megfigyelésen”, hogy a halált vállalni (vagy valami) mindig előidézi, méghozzá szándékosan, célratörően. Alkárcsak a harcos, a vadász, fegyverrel. Úgyhogy a varázslat, a rontás szintén fegyver — mindössze láthatatlan csak. És hát a láthatatlanság, az érzékelhetetlenség semmiképp sem kizáró oka a dolgok létezésének.

Törvényszerűvé, elkerülhetetlen valamivé a halál később válik csak. Végérvényesen alighanem a megtelepedet életforma kialakulásával egy időben, az első agrártársadalmakban. Feltehetően a szabályszerűbb nemzedékváltás tapasztalati élményétől megtámogatva, a rendszeres, periodikusan ismétlődő munka megjelenésével párhuzamosan. De azért még ekkor sem igazán „természetes”. Annyira nem, hogy magyarázatot kellett keresni az örök élet elvesztésére. Még valaminek az elvesztésére is egyúttal: a szabadságára. Magyarázatot találni az átkos munkára. Ami ugyan nyilvánvalóan életet adó, de azért mennyivel jobb volna, ha az életet nélküle bírnánk, lehetőleg örökre. Meg is volt mind a kettő, úgy az örök élet, mint a munkátlanság szabadsága, a „paradicsom”, éppen

csak eljátszottuk, magunkra vessünk. És hát micsoda haladás ez már, ez a „magunkra vessünk” — ahhoz képest, hogy mindenért „mások” hibásak.

De azért a halál most sem végleges. Nem *semmi*, hanem életen túli *valami*. Egy „másik” élet.

Mert ekkorára a testet és a lelket külön létezőnek feltételező és az emberiséget napjainkig elkísérő dualisztikus szemlélet nem csupán kialakult már, hanem logikusan felépített rendszerré is lett. Megint csak nem éppen megvetendő tapasztalatoktól megtámogatva. Olyanféléktől, hogy aludtunk, s ott is ébredünk fel, ahol elaludtunk, sőt egész idő alatt el sem mozdultunk (amint azt társaink is tanúsíthatják), ugyanakkor mégis messzi földet bejártunk, ismeretlen emberekkel találkoztunk, vagy éppen ismeretekkel, közöttük már meghaltakkal is, alkik, íme, mégiscsak élnek, lártuk őket, hogyné élénék. Vagy éppen madárként repültünk, időlegesen ugyan, de átváltottunk, más alakot öltöttünk. Egyidejűleg két helyen voltunk. Valami tehát távozott belőlünk, alighanem az a vallami, ami orrunkon és számonk át, ébren és álomban egyaránt, szüntelenül ki-be áramlik — s ez alól a halottak kivételek csak. Amikor is ez a vallami, bármikor bekövetkező varázslat vagy mindenkire vonatkozó isteni átok következtében, végleg elszáll belőlünk. Alighanem éppen a fontosabb részünk. Annyira, hogy valójában nem is belőlünk száll el, hanem mi távozunk el a testünkből. Egy ideig ideiglenesen csupán, de aztán végérvényesen.

Anélkül, hogy ez a halál végérvényességét is jelentené. Mivel a halál ilyenformán állapotváltozás csupán, átalakulás.

*

Ehhez a ponthoz érkeve aztán két irányban is spekulálhatunk. „Tetszés szerint” tételezve fel a bekövetkezett átalakulást végérvényesnek vagy az átalakulások végtelen sora egyikének csak. Mint ahogy valójában ez is történt. Amint azt a túlvilág képezte, illetve a lélekvándorlás tana mutatja.

Amely gondolatrendszerek nem az őket életre hívó társadalmak fejlődésének körülményeitől függetlenül jöttek létre természetesen.

Helmut von Glasenapp ilyenformán könyvében, *Az öt világvallásban*, nem alapítalanul osztja két csoportra a világ vallásait, mégpedig az „örök világtörvény” és a „történelmi istenkinyilatkoztatás” vallásaira. Közülük az előbbi csoportba tartozók, mindenekelőtt a hinduizmus és a buddhizmus, lényegüket tekintve az ősi ázsiai termelési mód, a patriarchális faluközösség tükröződő, a maguk változatlan, illetve ciklikusan ismétlődő (karma) kozmikus és emberi világképével. Amelyen belül a fejlődés, a tökéletesedés legfeljebb az „egyéni” lélek számára adott, ennek útját is kell a reinkarnációk hosszú során át végigjárnia, amíg csak el

nem jut a nirvánáig, ami az európai-nyugati közhiedelemmel ellentétben, mégsem megsemmisülés. Hanem Buddha tanítása szerint valami, amiről „azt sem mondhatjuk, hogy lét, de az sem, hogy memlét”, nyilvánvalóan az egyéni lét kialakása tehát, de azért mégiscsak valamiféle állapot, még-hozzá kívánatos állapot, ami felé törekednünk kell. Ohajtott célként minden-esenetre csakis így élhető át, a szó immanens értelmében tehát minden-képpen a továbbélés egy formáját jelentheti csak. Mint ahogy a hinduiz- musnál és buddhizmusnál sokkal kevésbé túlvilág felé forduló kínai uni- verzizmusban (konfucianizmus, taoizmus) nagy szerepet betöltő ősök tisztelete szintén valamiféle továbbélést képvisel, mivel a tisztelők az „ősök szellemeinek” mutatnak be áldozatot, ismét csak annak a kimon- dott vagy ki nem mondott feltevésnek a jegyében, hogy ezek a szellemek tudomást is vesznek a tisztelet megnyilvánulásairól, „élnék”, léteznek va- lamiképpen. Akárcsak a „nyugati” vallások, a zsidó vallás, a keresz- tényesség és az iszlám tanítása esetében, ahol, összhangban az európai tár- sadalmaknak a görögöktől kezdve dinamikusabb és drámaibb fejlődésével, a halál utáni élet egyszeri és végérvényes változás eredményeként mutat- kozik meg. Emellett pedig egy, az isteni hatalom által elrendelt cél szol- gálatában meghatározott „funkciót” is kap. Amint azt Lukács József az említett Glasenapp-könyv utószavában megfogalmazza: „a világfolyamat- nak itt kezdete és vége van, s e két pont közt játszódik le a kozmosz s ezen belül az ember története, amelynek az isten által meghatározott célja az isten országának előkészítése és az arra érdemes lélek üdvözü- lése: örök élete”. Erre a gondolatépítményre egyébként a maga koronáját vagy inkább „toronysisájkját”, a leglátványosabb s az illúziókat a leg- messzebbmenően „kiszolgáló” módon, alighanem éppen a kereszténység tette föl. Azzal, amit az antik világ gondolkodói a leginkább képtelen- ségnek láttak: a test feltámadásának tanával. Nem is csoda hát, hogy ami korábban természetesnek látszott, a hit, itt már külön erényként szerepel, éppenséggel dacos nekifeszülést is kifejez a „credo, quia absur- dum” formulájával. Elháríthatatlan kötelességgé téve az önámítást, az önmagunknak hazudást. Mint ahogyan ennek megfelelően a legfőbb bűn a hitetlenség lett — a kereszténység esetében éppúgy, mint az öröklet- ben nagyon is földi örömlöket ígérő iszlám gyakorlatában.

Amint különben „isten országának” említésekor észrevehettük, a hit fontosságának előtérbe kerülésével egyidejűleg más is fellép itt. Mégpedig az utópia, amiben szintén hinni kell. És ami a térből, azaz az „égből”, a túlvilágból, mindinkább az időbe, a jövőbe helyeződik át.

Illetőleg a hangsúly a kettő között. Tekintve, hogy az égivel, az üd- vözüléssel párhuzamosan a jövőbe vetített „földi mennyország” víziója szintén megvan már. Kezdetben a rabságra és szétszórtságára ítéltetett zsi- dóság szabadságot és újraegyesülést célzó vágyából fakadóan, a zsidó vallásban. „Isten országa”, mint a Messiás eljövételének, a megváltásnak eredménye ugyanis, ezeknek a vágyalmoknak beteljesülését jelenti ere-

detüleg. Ezt „univerzalizálja” tulajdonképpen a kereszténység, teszi érvényessé az egész emberiségre vonatkoztatva. Eleinte annak közeli eljöveteletét ígérve. De mivel ez, a feltámadással egybekötött „utolsó ítélet”, egyre csak várat magára, a hangsúly meglehetősen hosszú ideig mindinkább a túlvilágra tolódik, ideleenn a földön marad, ami volt: a „siralom völgye”. Végig a középkor hosszú századain át. Mert mintha csak a reneszánszban merülne fel újra hosszú idő múltán először a gondolat, hogy azért ebben a siralomvölgyben is érdemes szétnézni ikissé: megismerni, lakhatóvá tenni, emberszabásúvá formálni. Lehozni a földre, ami odafent megvan — vagy talán nincs is. Ennek ellenére, miért ne lenne megteremthető? Égi segédlettel vagy anélkül, túlvilági jutalom reményében vagy anélkül — egyre inkább anélkül, ám lehetőségként mégis mérhetetlenül megerősödve. Amíg csak a céll karnyújtásnyira lévőnek nem látszik már. Vagy legalább a feléje induló nekifutás lehetősége. Amiótt érdemesnek látszik élni, sőt, meghalni érte. Mindennemű kárpótlás, jutalom nélkül.

Ebből a szempontból tekintve a lényeg ugyanis mindenképpen paradoxnak mondható. Abból fakadóan, hogy ugyanaz a valóságmegismerő folyamat, amely az utópia megvalósításának gondolatát egyáltalán felvehetővé tette, minden transzcendens elképzelést szertefoszlított. Nem csupán az „isten országát” téve isten nélkülivé, hanem végleg leszámolva a testtől függetlenül létezni képes lélek képzetével is. Fiziológiai tünetcsoporttá fokozva le azt, amit évezredekken át maradádnak hitünk magunkban. Olyan egyértelműséggel, hogy most így, „utólag okosan”, szinte csodálkozunk ikell. Azon, hogy miképpen is lehetett annyi időn át nem feltenni a kérdést: ha a lélek test nélkül is létezhet, mi szükség testre?

Ezt illetőleg a helyzet sajátosan újnak mondható. Történelmi léptékben gondolkodva legalábbis mindenestre. Ami arra is utal mindjárt, hogy a tömeges „hitevelenség” jelenségével kapcsolatban kevés történelmi tapasztalattal rendelkezünk még. Arra vonatkozóan, amit Hanák Tibor A vallás helyzetéről című tanulmányában (*Ideológiák és korunk*, Szepsi Csombor Kör, London 1969) így fogalmaz meg: „Az emberek elfordultak a hitéletől, s vagy tudatos materialisták lettek, vagy a túlvilági készülődést feledve, merőben a hasznosság és az élvezetek ösztönösen követett szempontjai szerint éltek életüket.” Annak megfelelően, hogy „a túlvilág nem jelent ételalákító erőt, s nem iképviseli az élet értelmét sem”. Egyre inkább annyira sem már, hogy holmi zárójelbe tett erőtartalomként, fiók mélyén rejtőző „dugipénzként”, szükség esetén elszedhető legyen. Feltéve, hogy nem vagyunk képesek a „könyörtelen szembenézésre”.

Lévn a két pont közti egyenes túlságosan is rövid. Változatlanul görbét követelő, újfajta vargabetűjét, a vigasztaló és önámító hazugságoknak.

Filozófiai vagy csupán életfilozófiai szinten annak rendje és módja szerint, körülbelül a felvilágosodás kibontakozásával egyidőben létre is jöt-

tek ezek, kérdés csak, mennyiben tekinthetők valóban vigasztalónak. Főleg mert „pótmítosz” jellegük szinte első pillantásra nyilvánvalónak látszik. Mármin az olyanféle tagadhatatlanul igaznak számító megállapításoké, hogy megszűnünk ugyan, de anyagunk nem vész el, átalakul csak. Vagy hogy továbbélünk utódainkban. Ez sem túlságosan megnyugtató ugyanis, ha egyszer annyit jelent csak, hogy sejtjeink kromoszómáinak fele tovább él — valakiben, aki nem mi vagyunk. És aki akkor sem mi lennénk, ha fennállna a biológiai klónozás elméletileg már elképzelhető lehetősége, ha talán a komplett génkészletünket átmenthetnénk valakibe, aki mindössze a tulajdon másolatunk csak, velünk nem egy időben született, fiatalabb egyetemes ikertestvérünk. Vagy hogy a műveink, az alkotásaink élnek tovább helyettünk — feltéve, hogy vannak ilyenek. Ambár lehetünk e téren szerényebbek is: mondhatjuk, hogy helytálltunk, kötelességünknek (annak, amit annak hiszünk) eleget tettük. Vagy ha, minden morális szempontnak fittyet hányva, elmondhatjuk magunkról, alaposan kivettük a részünket az élet örömeiből. Mert végeredményben ez is vigasz lehet, ha *nagyon akarjuk*, ha a jövőtlenséggel szembekerülve képeseknek bizonyulunk a múlttal beérni. Ami nagyon sokszor nem csupán újraelkezdhetetlen, hanem beteljesületlen is egyben. Nem javítható többé, végleg elrontott. Éppen ezért nem mindogy mégsem, milyen is a múlt, milyen volt a megélt életünk, amikor tőle válni készülünk. Legalábbis a tapasztalatok vagy inkább a „jelek” azt mutatják, hogy legfőképpen mégis a gazdag, alkotó, értékeket megvalósító életet hátrahagyóok képesek leginkább a végső szembenézésre. Vagy a pótmítoszok használatára.

Amelyekről ilyenformán elmondhatónak látszik, hogy egyformán használhatatlanok, de — egyformán használhatók is. Mentalitásunktól, életünk folyamán kialakult egész személyiségunktől függ ugyanis, mit találunk bennük, hogyan éljük át őket. Logikai egyenletként, pusztán tartalmukat tekintve azonban mindenképpen alulmaradnak a hallással szemben. És ez még a várt és tőlünk telhetőleg előmozdított utópiáért való élésre éppúgy vonatkozik, mint a netán beteljesült utópiában valló életre. Mert ha várjuk még, nem érjük meg, ha viszont benne élünk már, itt kell hogy hagyjuk. Amiért is az, amire, szintén a már említett Glasse-napp-könyv utószavában, megint csak Lukács József emlékeztet bennünket, miszerint az utópia beteljesülésének távlatja megérleli „a vallási szükséglet elapadásának feltételeit”, így a halál vonatkozásában, hogy ne mondjuk, „a halál ányékában”, nem látszik éppen megnyugtatónak.

Még a magunk számára sem. Még kevésbé alkalmas *mások* nyugtatására.

*

Pedig hát ez is feladat lehet. Alkalmassint hivatásból fakadó megbízás is.

Elméletileg legalábbis, bármennyire képtelenül hangozzék is ez. Főleg

ott, ahol a materialista világszemlélet valamiképpen az államvallás szerepkörébe téved, mintegy éppen meggyőző ereje hiányának hamis lát-szatát kelte, védett helyzetbe kerül. Történelmileg nagyon is determináltak mondható taktikai-stratégiai okokból természetesen, mégis fura elmeficamiként. Mert egyebek mellett alighanem olyan szempontok is köz-rejátszottak itt, amelyek Camille Flammarion múlt századbéli francia csillagász és tudományos-fantasztikus regényíró még gyerekként olvas-gatott *Népszerű csillagászat*ának azt a számomra emlékezetessé vált megjegyzését juttatják eszembe bizonyos elmaradott országokról, amilyen a cári Oroszország is volt annak idején, amelyekben a Julián-naptárhoz ragaszkodnak, akár annak árán is, hogy „nem a természettel összhang-ban” élnek. Ez a megállapítás akkor igencsak heves helyeslési rohamot váltott ki belőlem, ma viszont inkább már valami bosszantóan öntelt igazhitűséget vélek felfedezni az ilyen tudományos lesajnálásban. Jelleg-zetes attitűdjét a tizenkilencedik századnak, olyasvalamit, amit talán „felvilágosult korlátoltságnak” is elnevezhetnénk. Flaubert éri tetten ezt a magatartást, s teszi halhatatlanná a *Bovaryné* Homais patikusában. Rokonszenvesebbé formáltan és magasabb szintet képviselve azonban a *Varázshegy* Settembrinije is sokat hordoz ebből magában.

Ennek korszerű „technokrata” változatát képviseli a kórházigazgató figurája a Jókai Anna írásából készült, gondolatébresztő, sőt lényegét megragadó tévéfilmben, a *Soror Dolorosában*.

„Új seprőként” megjelenve ugyanis nem kisebb célt tűz maga elé, mint hogy intézményében „berendezze” a halál kérdését. Amint azt munkatár-sai előtt bemutatkozásban kifejti, kórházát holmi szerelóműhelynek fogja fel, ahová a páciensek „meghibásodott” gépekként kerülnek, ahonnan az-tán vagy megjavítva jutnak ki, vagy kislejtezés lesz a sorsuk. Amely elképzelésbe nehezen illik bele, hogy a gyógyíthatatlan beteg egyben ember is — következtésképpen fél a haláltól. Olykor meg éppen „kiborul”, jeleneteket rendez, könnyezetét — betegtársait és a személyzetet, legfő-képpen azonban a dolgok olajozott menetét — zavarva, jajveszékelve-hörögve, idegesítően és izléstelenül vívja a maga haláltusáját. Ennek fel-számolása érdekében alkalmazza Dopper Dóra pszichológusnőt. Majd azt mondanám, azért, hogy a rakoncátlan haldoklókat „gatyába rázza”. Vagy amint azt az igazgató megfogalmazza: hogy a kórházban „lelikileg rendet teremtsen”.

Ennek a rendteremtésnek a kudarcáról szól a tévéfilm. Arról, ami szükségképpen előrevetíti a maga árnyékát.

Ügyszólván a pszichológusnő színre lépésének pillanatától. Amikor ugyanis, Vencel Vera megszemélyesítésében, riadt tekintetű egárként, Dop-per Dóra a képernyőn megjelenik, ezzel azonnal tisztába jövünk. S tisztában lennénk vele akkor is, ha szénanáthája miatt mentegetőzve, nem említéné allergiáját. Hogy azután az automatikusan kiváltott „Mire aller-giás?” kérdésre ezt válaszolja: „Nem tudom. Talán az egész életre.”

Csalódottan jelentőségteljes összenézést váltva ki az igazgatóból és a kórház orvos-párttitkárából. Ami kissé tallán túlexponáltan is előlegezi már mindazt, amit csupán látszólag magyaráz meg a pszichológusnő labilis személyisége. Önpusztítóan „hibás” hozzáállása, arra irányuló törekvése, hogy pácienseinek helyzetébe minél jobban beleélje magát, szenvedésüket valósággal magára vegye. Szívjósággal, nőies önfeláldozással igyekezve feladatának eleget tenni, úgy, ahogyan azt „nem szabad” tulajdonképpen. Ezáltal érdemelve ki a „soror dolorosa” (fájdalomnövény) elnevezést Pisztler bácsitól, a betegeket kezelésre cipelő robusztus segéd-ápolótól, méghozzá az első napon már. Akiből — némileg tallán konstruált módon — alighanem azért csinál az író nő lecsúszott értelmiségit, a koncepciók perék áldozatait annak idején túlbuzgón védő ügyvédet, hogy vitapartnerként is méltó ellenfele lehessen Dopper Dórának, egyben pedig rezonőrje is a témának. És aki, professzionalista védőpáncélt fejlesztve, jobbára bohóckodva bánik a betegekkel, kinél tetszést aratva, kinél nem, többnyire azokból váltva ki heves tiltakozást bánásmódjával, akik „előéletükben” betöltött pozíciójuknál fogva is tiszteletet követeltek meg, képtelenül annak spontán kiváltására. Bárhogyan is legyen azonban, Pisztler bácsi, a maga sokéves tapasztalatával, Dopper Dóra küldetését illetőleg csakis szkeptikus lehet. Nem is csupán azért, mivel jól tudja: Dopper Dóra „bevetésével” az igazgató mindenekelőtt az ő nyersnek és primitívnek bélyegzett, nem eléggé fehérkesztyűs módszerét kívánja ellen-súlyozni. Egyben pedig őt magát is megregulázi.

Úgyhogy a tévéfilm a továbbiakban a pszichológusnőben és Pisztler bácsiban testet öltött kétféle halál iránti viszonyulás kettejüket mindinkább rokonszenvvel összefűző párharca is lesz. Olyképpen, hogy, pusztán a szituációból fakadóan, egyedül Pisztler lehet a győztes.

Rögtön az elején, már a „lecsójelenetben” annak bizonyul. Amikor is a kórház egyik súlyos betege lecsót szeretne enni — egyszer utoljára még az életben. „Soror Dolorosa” pedig gyanútlanul besétál a morbid csapdába. Lecsót főz, és beviszi a kórházba. Úgyhogy a beteg, megszegve a kölcsönös ámtítás íratlan szabályait, nemcsak azt olvashatja Dopper Dóra fejére, hogy állapotát illetőleg mindeddig félrevezették, hanem még „rossz betegként” is viselkedik, „hisztériázik”, durván rátámad. Híjával a „kellő”, de aligha mindenkiktől elvárható sztoikus magatartás képességének, amiért is Pisztler bácsinak kell közbelépnie. Azt téve, amit egyedül tehet: „leordítja” a beteget, akkora pofont kínálva, „hogy a feje háromszor megfordul a nyaka körül”, ideálisnak semmiképp sem mondható módszerrel ugyan, de elcsendesíti. Más szóval, „tüneti kezelést” alkalmazva, de mit sem megoldva. Ekkor kezdek először a „túl-világ” felé tapogatózni.

Még inkább a következő jelenet nézése közben.

Ezerfelé szakadni ugyanis Dopper Dóra sem képes. Amiért is egy idő múlva már csak a „krónikus esetek” ágya szélére telepszik, nekik suttag

valamit. Vajon mit? — ezt ugyanis nem tudhatjuk meg. Alighanem azért, mert a szerző maga sem tudja, nem is igen tudhatja. Léven az erre alkalmas szöveg előállítására számára legalább olyan nehéz feladat, mint „szakmailag” hősnőjének is. Nam hallják meg, nem tudják a betegársak sem. De azért éber szemmel figyelnek, rettegve, mikor kerülnek sorra. Ezért sikoltja végül is az egyik öregasszony kétségbeesve: „Maga ne jöjjön ide! Maga a halál angyala!” Úgyhogy akaratlanul is az jut eszünkbe: ugyanebben a szerepben a papot a távozóban lévő hívők nem érezték, nem érzik „halálangyalnak”.

Igy érkezik el az újabb lépcsőfok, törvényszerűen oda, ahová csakis érkezhét. A szituációban eleve benne rejlő kérdés konkrét felvetéséhez. Mégpedig a „vallálos öregemberről” szólva, aki nagyon is jellemző módon, maga hívja ágyához a pszichológusnőt. Hogy azután a nagyapjáról kezdjen mesélni, aki agonizáló víziójában „látta az istent”. Arról is, hogy mindeddig maga sem kételkedett benne, hogy a végső percek elérkeztekor látni fogja. Most azonban kételkedés gyöttri, ezért kéri „soror dolorosa” választ kételyeire. Megnyugtató választ természetesen. Dopper Dóra pedig mit is tehet más — végtére is ez a feladata —, mint hogy megnyugtató. Alighanem először és utoljára tényleg sikerrel. Törvényszerűen hazugság árán.

Tulajdon bukása árán is egyben. Nemcsak mert ezek után elbocsátják állásából — őszinte igazgatói és párttitkári sajnálkozás kíséretében. Mit tehetnek, ha egyszer nyilvános helyen folytatott vallási propaganda miatt feljelentés ment ellene az illetékes fórumokhoz, sejtetően a kórterem, érdemeire hivatkozó, különszobára és különleges bánásmódra igényt tartó funkcionárius betegének közreműködése következtében. Boszszú, rosszindulat, sőt irigység (!) által mozgásba hozott butaság folytán — végső fokon azt igazolva, hogy az efféle „csimborasszós” butaság kizárólag az ideológia talajából táplálkozhat csak. Más kérdés, hogy Dopper Dóra elbocsáttatása kiutat is jelent egyúttal, megmenekülést a teljes felőrlődéstől. Valóságos bukásának okait ugyanis feladatának megoldhatatlansága rejti magában. *Lélekbúvár*, létére lelkeszi feladatköre, a semmivé váló semmibe való átsegítése.

Marad tehát továbbra is az ámító és önámító hazugságok közmegegyezései rendszere, időnkénti kisebb-nagyobb kisiklásokkal. Pisztelér bácsi bohóckodása, szükség esetén pofon ígéretével megerősítve.

*

Megoldásként mindenképpen kevésnek tetszőn. De nyilvánvalóan abból adódóan, hogy amíg az irracionális, transzcendens ideológiák, legfőképpen a vallások, a történelmi tapasztalatok szerint képtelennek mutatkoztak az élet problémáinak valóságos rendezésére, megoldására, addig az erre úgy-ahogy, de mégis inkább (talán?) képesnek látszó racionális

és tudományos gondolatrendszernek képtelenek a halál kérdésének bármiféle feloldására. Amiből azonban mégsem következhet holmi szintézis megoldás gyanánt. Mert hát lemondhat-e az ember a valóságról, még akár a végén a meztelen semmit kínáló valóságról is — „csak” azért, mert meg kell halnia? Annak kitalálása tehát, amit a voltaire-i recept szerint, ha nem lenne, ki kellene találnunk, aligha jelent kiutat, elméletit semmi esetre. Főleg, mert rég kitaláltuk, s túlléptünk rajta.

Úgyhogy még a „feloldás” lehetőségét is lejjebb, alacsonyabb szinten kell hogy keressük. Ezt pedig a gyakorlati dolgok feltétlen közös nevezőre hozásáról való lemondás kínálhatja csak — amolyan hátsó ajtóként. Hogy aki ki akarja találni, újraéleszteni vagy életben tartani a rég kitaláltat, zavartalanul kitalálhassa. Még akár a halállal szemben magukat ennél keményebb legényeknek vélők számára is: hadd vigasztalják magukat a szembenezés képességének illúziójával. Hogy amazokkal ellentétben nekik (nekünk?) semmi szükségük semmiféle kitalálásra...